

TÜRKİYE TARİHÇİSİ V.D. SMİRNOV

(Doğumunun 125. Yılı Anısına)*

Yerli Türkoloji Tarihi

A.S. TVERİTİNOVA

Bir Türkiye tarihçisi olarak V.D. Smirnov'un Türkolojik araştırmaların gelişme sürecindeki bilimsel yaratıcılığının değerlendirilebilmesi için, onun, Sen Petersburg Üniversitesindeki bilimsel faaliyetlerinden önceki dönemde, Batı Avrupa ve Rusya'da, Türkiye tarihi hakkındaki bilgilerin durumu üzerinde üstünkörü de olsa durmak gerekir.

19. yüzyılda Batı Avrupa'da Türkiye Türkleri tarihi alanındaki bilgilerin belli bir birikime ulaşması ve yine aynı dönemde doğu bilimci okulların açılması, akademilerin, bilimsel merkez ve derneklerin kendi yayın organlarıyla birlikte kurulmasıyla; betimleyici tarzdaki eserler yerlerini adım adım bünyelerinde araştırma öğeleri içeren eserlere bıraktılar. Marsili'nin, M. Dossou'nun, H. Ditsa'nın eserleri sadece şahsi gözlemlerin önemini ortaya çıkarmakla kalmayıp Türk tarihî kaynaklarını da gözler önüne sererek Osmanlı tarihini konu alan çalışmaların nitelik ve akış mecralarını da büyük ölçüde etkilediler. Türkoloji alanında yukarıda adı geçen yazarların ardından sahneye çıkan M. Belen, P. Tişendorf, V. Bernauer için Türk kaynaklarının çevrilmesi ve yorumlanması Osmanlı İmparatorluğunun iç tarihinin tam anlamıyla öğrenilebilmesi için vazgeçilmez bir araçtı. İşte tam da onların bu çevirileri sayesinde ki Avrupalı okurlar ilk kez; Aynı Ali, Hezarfen, Kâtip Çelebi, Koçubey gibi Türk tarihçi-yazarların eserlerini tanıdılar.

19. yüzyılda Rusya'da Türkiye'nin incelenmesi tarihinin ayırt edici özellikleri; her şeyden önce o dönemde halkın Osmanlı İmparatorluğuyla ilgili her şeye olan yoğun ilgisi, Türkiye ve Türkler hakkında çok büyük miktarda tasvir, derleme ve çeviri çalışmasının ortaya çıkması ve kuruldukları ilk günden itibaren Türkoloji araştırmalarını başlatan şarkiyat bilimi ve öğretimi merkezlerinin kurulmasıdır. Bu tip merkezlerden birisi de Sen Petersburg Üniversitesinin Doğu Dilleri Bölümü olmuştur. İşte V.D. Smirnov bu bölümü bitirmiş, yine aynı bölümde (1873-1922) yılları arasında tam 49 yıl boyunca profesörlük yapmıştır.

İ.N. Berezina ve V.V. Grigoryev'in öğrencisi olan V.D. Smirnov harikulâde bir filoloji eğitimi almıştır. Sonraları Türk filolojisi alanında master ve doktora derecelerine lâyık görülmüştür. Türk Edebiyatı Tarihi V.D. Smirnov'un eğitim ve akademik çalışma faaliyetlerinin ana mecrasını oluşturmakla birlikte onun ana istidadı her zaman için tarih olagelmıştır, işte bu yüzden ki o, üniversitede tarih eğitimi almadığına çok pişman olmuştur.

V.D. Smirnov üniversite sıralarından başlayarak Doğu halklarını kendi eserlerinden inceleme prensibiyle hareket eden Sen Petersburg Şarkiyat Okulunun yöntemini kendisine şiar edinmiş ve bundan hiç şaşmamıştır. Bu prensip, o zamanlar Orta Çağdan kalma Türk anıtlarını paralel bir yöntemle inceleyen Avrupa Türkolojisinin taleplerine tümüyle cevap vermekteydi. V.D. Smirnov 1873 yılında master tezi konusu olarak, *Türkiye'nin Gerilemesini İşleyen 18. yüzyıl Osmanlı Yazarlarından Gömürcünlü Koçubey ve diğerlerini seçmekle Orta Çağ Türk Edebiyatı ve Türk Tarihî eserlerine ait karmaşık*

* Sovetskaya Tyurkologiya, 1974, Nu: 4.

metinler üzerindeki çalışma yetkinliğini beyan etmiştir. Bu iş sadece Türkçe bilmeyi değil, aynı zamanda son derece spesifik Arap-Fars ve Türk tarihî terminolojisini ve somut tarihî gerçekleri de bilmeyi gerektiriyordu. V.D. Smirnov bir tarihçi olarak Koçubey Antlaşmasının materyallerinde ve çağdaşlarının benzeri çalışmalarında Türklerin devlet ve toplumsal yapılarının temellerini meydana çıkarmak ve bu yolla Osmanlı İmparatorluğunu çöküşe götüren sebeplere bir bilimsel açıklama bulmak amacıyla 17. yüzyıl Türk tarih yazarlarının politik-felsefî görüşlerini tahlil etmeyi kendisine hedef seçmişti.

Maksadın bu şekilde belirlenmesi, o zamanki Türkiye tarih bilimi için büyük bir yenilikti. Türklerin tarihinin incelenmesinde V.D. Smirnov'un en yakın seleflerinden biri olan O.İ. Senkovskiy'in Türkiye'de "*Toplum katmanlarının; soylular sınıfının, ruhban sınıfının, Koçuk burjuvanın, sürgünler sınıfının, köy kentlilerin, kategorilerin, seçerenin, tarihî efsanelerin olmadığı*" yönündeki iddiası canlılığını ve güncelliğini korumaktadır. Pek çok zihin yine O.İ. Senkovskiy tarafından ifade edilmiş olan "*Türkiye bir Avrupalı için genel kabul görmüş politik kuralların bir istisnası, Avrupa'nunkilerden tümüyle farklı realitelerin bir derlemesidir. Doğudaki yapılanma ve olaylar Avrupa'ya tümüyle yabancı; mantık, olgu ve fikirlere dayanmaktadır.*" düşüncesini bir türlü kavrayamamıştır.

Şüphesiz V.D. Smirnov da o dönemlerde sadece Rusya'da değil, bütün dünyada yaygın olan bu kavramın belirli ölçüde etkisi altındaydı. Bununla birlikte o, Türk tarihî kaynaklarını titizlikle incelemek yoluyla Türklerin toplumsal ve idarî hayatlarıyla ilgili öyle ana hatları ortaya çıkardı ki bunlar, kendisinin de tespit ettiği gibi, tespit edilen tarihî mecranın ve sosyal yapılanma prensiplerinin özgünlüğüne rağmen, genel düsturların dışına çıkamıyordu. V.D. Smirnov, İslâm'ın Türklerin tarihinde belirleyici bir rolü olduğunu iddia edenlere karşı çıkarak: "Hiç şüphe yoktur ki İslâm, Türkiye'nin sosyo-idarî yapısının bütün kollarına önemli ölçüde nüfuz etmiştir, öyle ki, bu dinin ilkeleri Osmanlı Devletinin mensuplarının yaşam tarzını belirleyen bütün kurumlarda görülmekte, onların özel ve toplumsal yaşamlarını ilgilendiren pek çok kaide Hz. Muhammed'in öğretilerine dayanmaktadır. Fakat öbür taraftan, Türkiye'yi katıksız, dini bütün Müslümanlığın, yani tümüyle farklı bir zeminde, Arap topraklarında ortaya çıkan, Hz. Muhammed'in ve Onun yakın takipçilerinin dudaklarından yayılan öğretinin canlı temsilcisi saymak yanlış olur. Bu dünyada hiçbir dinsel öğreti yoktur ki, kendisine bağlı halkların fizikî ve toplumsal şartlarıyla sıkı sıkıya ilintili genel dünya görüşlerinden kaynaklanan özelliklerinin etkisi altında değişmiş olmasın. Bu bağlamda, Hz. Muhammed'in dinini istisna saymak da yersizdir.

V.D. Smirnov yerli tarih biliminde ilk kez Türk devletinin teokratik bir yapıya, sultanlarının ise bütün Sünnî Müslümanların halifesi olduğu yönündeki anlayışın asılsızlığını ortaya çıkaran kişidir. V.D. Smirnov, Osmanlı sultanlarına verilen "halife" unvanının Orta Çağ Türk yazarları tarafından kullanılışı ve yorumlanışına dayanarak Türkiye hakkındaki literatürlerde yaygın olan bu yaklaşımın ne kadar paradoksal ve önyargılı olduğunu gösterdi, çünkü Türk Orta Çağ yazarları "halife" sözcüğüne, o sözcüğün şatafatlı bir unvan olması dışında herhangi bir anlam yüklememişlerdi. "Nasıl ki Avrupalılarda o unvanı taşıyanların hakikî niteliklerine uymayan pek çok unvan varsa Türk sultanına da, ona haksız bir biçimde isnat edilen ve hiçbir ruhanî liderlik iddiası taşımayan, sadece "*en Müslüman yönetici*" anlamında "*bütün âlemin halifesi*" unvanının verilmesi de şartıtcı değildir." diye belirtiyor V.D. Smirnov. Türkler sultanı sadece devletlerinde lâik yönetimin bir temsilcisi, kelimenin tam anlamıyla, adaletin koruyucusu olarak görüyorlar... Ben bu yargıya tarafımdan incelenen yazarların biyografide sunulan eserlerinin ışığında varıyorum. Dahası, V.D. Smirnov Türk metinlerinde "halife" unvanının kullanımını değişik açılardan analiz ederek "*İnanç bayrağı altında her yerde en alışılmış maddî astar görünmektedir.*" yargısına varmıştır. Müslüman halifelerin topraklarını ve bütün mirasını elinde tutan Türk sultanlarına, güya

bu unvanın miras kalması, konusunda V. D. Smirnov şöyle bir hatırlatmada bulunur: *“Halifenin özel bir kutsiyete sahip olduğuna dair efsaneler, halifelerin çoğunun yüz kızartıcı davranışları sebebiyle, halifeliğin kendisinde bile kısa süre içinde kesilmiştir. Üstelik bu efsaneler, Orta Asya bozkırlarından çıkan yeni Müslümanların gözünde fazla bir önem taşıyordu.”*

V.D. Smirnov Türk toplumunun sosyal yapısını analiz ederken, Orta Çağ Türk yazarlarının fikirlerine dayanarak, o toplumda kelimenin tam anlamıyla; sosyal sınıfların da, katmanların da, soyluların da, soyluluk mirasının da olduğunu göstermiştir. Sonuçta Osmanlı toplumu iki ana sosyal gruba ayrılıyordu. Bunlardan birincisi yukarıdakiler: *“Şöyle ya da böyle devlet yönetiminde görev alan bilim adamları ve askerî bürokratlar”* ve aşağıdakiler: *“Yukarıdakilerin koydukları kanunlara ve verdikleri emirlere uymakla yükümlü şehirliler ve köylüler idi.”* şeklindeki objektif tespitlerini zamanının en önde gelen tarih otoritelerinin önüne sürüyordu. Dahası, Türk kaynaklarından edindiği verileri takip ederek, Osmanlı toplumunun sosyal sınıflara ayrılmasının ekonomik temelini; yukarıda anılan ve devlet gelirlerinin ana kaynağını oluşturan grupların arazilerle olan ilişkisi olduğunu saptamıştır. Bu konuda V.D. Smirnov şunu söylemektedir: *“Nasıl ki toprak kendisinden ürün elde etmek için insan gücüne ihtiyaç duyuyorsa, Türk yazarlarındaki yaygın görüşe göre; ülkenin zenginliğini oluşturan bu iki faktör (toprak ve emek) toprağı işleyen köylü sınıfının bünyesinde birleşip kaynaşıyor. Toprak ve ondan elde edilen bütün gelirler hukukî olarak bütün inananlara ait olmasına rağmen, çağdaş tarihçilerin ellerindeki belgeler çürütülemez bir şekilde doğruluyor ki, ilk başta devlet mülkü olarak tanımlanan toprak, zamanla, sultanın ve yüksek mevki sahiplerinin şahsî mülkü hâline geldi. Toprak üzerinde özel mülkiyet oluşturma yollarından biri de vakıf toprak mülkiyetçiliğinin gelişmesiydi.”*

V.D. Smirnov, zamanının anlayışına uygun olarak, sadece çiftlik sahiplerini derebeyleri sınıfına sokmuştur. Yönetici sınıfının toprak edinme ve köylüleri toprağa bağlama hakkı üzerine temellendirilmiş feodal ilişkilerin ruhu Smirnov’un arzettiği bütün materyallerde apaçık görünmekle birlikte, bu materyallerin tahlilinde onun bu anlayışı teşhis edişine rastlamıyoruz. Yine de, onun bu konu üzerinde hazırlamış olduğu yüksek lisans tezi, onun araştırmasını dünya Türk tarih biliminin gelişiminde üstün bir kazanım hâline getirdi. Yazmış olduğu kitap ise sadece Rusya’da değil, dünyanın birçok yerinde, pek çok tarihçi ve Türkolog için en önemli ders araçlarından biri hâline geldi.

Osmanlı Devletinin sosyal ve ekonomik temelleri meselesinden sonra V.D. Smirnov, araştırmasının ana temasını teşkil eden: *Osmanlı İmparatorluğunu 17. yüzyılda gerilemeye götüren sebeplerin araştırılmasına* geçti. Fakat Türk Devletinin başlangıcını oluşturan temellerin çöküşüne sebep olan hâl ve şartları ortaya çıkaran Türk Orta Çağ yazarlarının verilerini tahlile tutan V.D. Smirnov Osmanlı’daki sosyo-ekonomik olayların hakikî, objektif özlerini kavrayamamıştı. Oysaki, onun tarafından kullanılan kaynaklarda ve bunların içinde özellikle Koçubey Antlaşmasında; mülk ve yönetimin toplumun tek bir kesiminde, yani, yönetim kademesinde olan feodal-bürokratik başlarda toplanması ve sultanın imtiyazlarının sadece şu ya da bu grubun hakimiyet mücadelesi aracına dönüşmesi sürecinin sosyal sebepleri inandırıcı bir şekilde ortaya konmaktadır. Öbür taraftan, bu sürece, köylülerin ve şehirlerin zanaatkâr kesimlerinin köleleştirilmesi ve soyulması gibi olaylar eşlik etmiştir. Köylülerin direnişi; üzerinde yaşadıkları ve kanunlarla bağlı oldukları topraklardan kaçmakta ve yine, kendilerinden üst mevkilerde olanlar tarafından, sahip oldukları topraklardan sürülen sipahilerin başkaldırılarıyla kendi başkaldırılarının birleşmesinde ifadesini bulmuştur. V.D. Smirnov’un elindeki Osmanlı Devletindeki bütün olayları niteleyen materyaller yeterli adedin de üstündeydi ve onun bütün bu bilgileri taşıyan çalışmalarına Türk tarihçileri hâlâ başvuruyorlar. Ne var ki, V.D. Smirnov kendisi için gayet net olan bu anafikri mantıksal bir sonuca

bağlamadı, 17. yüzyıl Türk yazarlarının yargı ve tespitlerinin açıklamalarıyla sınırlı kalarak, meydana gelen toplumsal olayların özünü ortaya koymadı.

O, şöyle bir özetlemede bulunuyor: “*Osmanlı yazarlarına göre Türkiye’yi mahva götüren ana sebep; devletin, hayatının bütün alanlarına nüfuz etmiş olan, yabancıların istilasına uğramasıdır. Onun temelini kemiren gerçek kurtlar ecnebidir.* V.D. Smirnov Koçubey’in bu yargısına katılıyor, kendisi de: *Sonradan Müslüman olanların iyi Müslüman olmadıkları ve Osmanlı’nın temelini oluşturan halkla hiçbir bağları olmadığı, her fırsatta, saf kan Osmanlılar, olan tımarcılar ve köylüleri yağmaladıkları* yorumunda bulunuyor. Böylece V.D. Smirnov; feodal gruplarla, bu gruplara yabancı olan, toprak mülkiyeti ve devlet yönetimi alanına nüfuz eden unsurlar arasındaki çelişkiyi sadece onların arasındaki millî ve dinî uzlaşmazlığa bağlıyor.

Bu yargıyla Türk yazarlarının fiili verileri ve V.D. Smirnov’un çalışması için topladığı materyaller arasındaki çelişkiyi farketmek zor değildir. Bizim daha önce de bu duruma bir açıklayıcı sebep bulmamız gerekti. Bizim görüşümüze göre bu çelişkinin sebebi: Koçubey’de ve öbür yazarlarda “*ecnebi*” terimi sadece farklı soydan olanları değil, aynı zamanda “*dışarıdan gelenleri*”, bu arada “*bezirgânlari*” ve genelde, onların fikirlerine göre, soy ve sop bakımından takdir ve ödüle lâyık olmayanları, sıklıkla da; harem hizmetinden, saray ocağından gelenleri kapsarken, V.D. Smirnov’un “*yabancı*” olarak çevirdiği “*ecnebi*” teriminin yanlış ve çok sınırlı olarak yorumlanışından ibarettir. Böylelikle, feodal sınıfın içindeki ve dışındaki farklı gruplar (eğer bezirgânlardan söz ediliyorsa), etnik aidiyetlerinden bağımsız olarak, sosyal tabiatlarına göre; iktidara ve daha kârlı ekonomik konumlara sahip olmak için amansız bir mücadele veriyorlardı.

Bütün bunlara, daha doğrusu, o zamanki tarih ilminin teoritik seviyesi için doğal olan, metodolojik hamlığa rağmen, V.D. Smirnov hazırladığı yüksek lisans tezinde, fiili materyalin ortaya konmasında, kendisini, seçtiği konunun tam anlamıyla açıklığa kavuşması için gerekli olan hiçbir detayın gözünden kaçmadığı, kılı kırk yaran, derin bir araştırmacı olarak ortaya koydu. Yaptığı bu iş sayesinde çağdaş Türk tarihçileri bile V.D. Smirnov’un bu eserine başvurduklarında; onun, öbür kaynakların üzerinde tıpkı bir mücevher gibi parlayan, bu çalışmasında her zaman somut verilerin yeni ve şaşırtıcı bir şekilde verildiğine tanık oluyorlar.

V.D. Smirnov’un o zamanki batı Türkologlarının çalışmalarında, bu arada Bernauer’in çevirisinde atıf yapılan monografisinin ortasında, Koçubey antlaşması yer almaktadır. V.D. Smirnov, bu eserin çevirisini; Bernauer tarafından yapılan yanlışlara işaret edilen, tarihî terim ve gerçeklerin açıklandığı, filolojik ve metinsel anlamda birçok açıklamanın yapıldığı titiz yorumlarla destekliyor. Ve o dönemde Rus okurunun O.T. Senkovskiy tarafından hazırlanan ve tür itibarıyla Resmi Ahmed Efendinin çalışması olan Koçubey Antlaşmasına benzeyen çeviriye aşına olmasına rağmen, yine de, V.D. Smirnov’un bu araştırmasını yerli Türk tarihi biliminde bu tür bir kaynak üzerinde yapılan hakikî anlamdaki ilk; metinsel, filolojik ve lengüistik çalışma olarak kabul etmek haksızlık olmaz.

Burada ise onlara, V.D. Smirnov’un onları “*boş çığırtkanlar*” olarak adlandıran görüşü reddetme ve onların hicivlerini “*yaşadıkları çağın Türkiye’sinin devlet ve toplumsal yaşamının çarpık olaylarının hakikî anlamda tasviri ve iyi insanların bunlara karşı haklı öfkesinin ifadesi*” olarak sayma hakkına sahip olduğunu söylediği Veysi ve Nef’i’nin edipliğinin gerçek tarihî yeri ve önemi ilk kez malûm olmuştur.

Veysi’nin eseri “*Hab-name*”yi o, sadece bir rüya yorumu kitabı değil, (ki kendisine kadar bu kitap o şekilde yorumlanmıştır), şiddetli bir politik yergi olarak görmüştür. Kâtip Çelebi ve Naim’in net eser verme oranını tespit eden, ikincisinin “*Tarih*” adlı eserinin Kâtip Çelebi’nin “*Fezleke*” adlı çalışmasından bir ‘aşırma’ olduğunu belgeleriyse

kanıtlayan kişi de V. D. Smirnov'dur. O, belki de Türk tarihi biliminde ilk kez, o yazarı Naim'den çok daha yüce ve daha özgür düşünebilen birisi olarak tanımlamıştır.

V.D. Smirnov Nef'i'nin hicivlerinin Kâtip Çelebi'nin ve Naim'in eserlerindeki takdir edilme farkına işaret ederek: "İnsanların fikir ve edebî çalışma hürriyetlerine dair bu iki karşıt görüş; fikir köleliğinin her Müslüman'ın ve bu arada Türklerin değişmez bir özelliği olmadığına dair bariz bir delil olabilir. Naim'in görüşüne göre (resmî vakayinameci A.T.); devlet yönetimindeki insanların hâl ve hareketlerinin kınanması, bu kınama haklı dahi olsa, en büyük günahlardan biridir, Hacı Kalfa (Kâtip Çelebi. A.T.) ise tam aksine, bunda ayıplanacak hiçbir şey görmemektedir."

V.D. Smirnov tarafından sadece bizdeki Türkoloji literatüründe değil, belki de Avrupa Türkoloji literatüründe, ilk kez 16. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu tarihine ışık tutan en iyi kaynaklardan biri olan Selânik'in çalışmasının karakteristiği açıklanmış ve o çalışmadan yararlanılmıştır.

Bu arada şu önemli durumu da belirtmek gerekir ki, V.D. Smirnov'un Türkiye'ye ya da batı Avrupa'ya yaptığı her seyahatten faydalanarak büyük gayretlerle topladığı, tarif ettiği ve işlediği kaynakların büyük bölümü el yazmaları hâlindeydi.

V.D. Smirnov bütün çalışmalarında karşımıza Orta Çağ Türkçesinin, Türk el yazmaları ve belgelerinin usta bir erbabı ve aynı zamanda mükemmel bir metin uzmanı olarak çıkar.

V.D. Smirnov Koçubey'in *Risale*'sinin el yazması listelerinin tarihini açıklarken; yayımcının, yanlışları keyfî olarak düzeltmek suretiyle, metne yaptığı her türlü müdahaleye karşı araştırmacıları kararlı bir biçimde uyararak eserin metinlerinden son derece dikkatli bir şekilde faydalanılması gereğine dikkat çekerek. Sanırız, burada onun; dilin, o dili konuşan halkın sosyo-kültürel tarihiyle doğrudan bağlantısını belirterek, dilin gelişme süreci içinde yaşadığı değişimlerin öğrenilmesi için gerekli, paha biçilmez materyalleri sıkça ortaya koyduğu eşsiz dil bilimi çalışmasını hatırlatmak yerinde olur.

V.D. Smirnov bu fikri özetleyerek çalışmasının sonuç kısmına şunları yazmıştır: Ümit ederim, verilen örneklerden, yayımlanma aşamasında olan el yazması eserlerdeki yanlışlara ne kadar ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği: Benzer durumlarda, yayımcının kişisel görüşüne bağlı olarak, ne kadar önemli ve ilginç unsurların kaybolabileceği net olarak anlaşılmıştır. Ben, Osmanlı el yazmalarının: Gerek Türkçe kelimelerde, gerekse başka dillerden Türkçe'ye geçen kelimelerdeki yazım yanlışlarının; o kelimelerin doğru hâllerinin günümüz dil bilgisi taleplerine uygun olarak gösterilmesi, özellikle dipnotlarda, tekrar söylüyorum, kelimenin bütün anlamını yok eden, düğümlenmeye yol açan ve yazarın niyetiyle hiçbir ilgisi olmayan yanlışlar hariç, metnin korunarak yayımlanması taraftarıyım."

O, kendisinin öbür yayınlarında da bu ilkeyi: "*Metinlerin yayımlanmasında el yazması redaksiyondaki imkânlarla bağlı kalmak gerekir: Tahmin yürütmek elbette ki metnin ilk okunuşunda güzel ve hatta gereklidir, fakat, el yazması eser ne durumda olursa olsun, okura onun gerçek hâli hakkında tam bir fikir vermek ve böylece onu kişisel fikir sahasında serbest bırakmak yalnız doğru değil, aynı zamanda gereklidir de.*" diye tekrar tekrar vurgulayarak savundu.

Türk tarihî metinlerinin erbabı olan V.D. Smirnov'dan söz ederken onun tarihî belgelerin yayımlanması konusundaki çalışmasını özellikle vurgulamak gerekir. Ancak özel ders araçlarıyla desteklenen, tarihî dokümanlar üzerinde çalışma yapmayı önemli ölçüde kolaylaştıran: Osmanlı paleografisi ve diplomasisi adı verilen bilim dallarının oluştuğu günümüzde, Avrupa Türkiye Tarihi biliminde belki de ilk kez bu kadar yol kat edebilen V.D. Smirnov'un yaptıklarını tam anlamıyla değerlendirebiliriz. Bunları

söylerken onun tarafından yayımlanan ve günümüz taleplerine cevap veren birkaç sultan takdimnamesini kastediyoruz. Bu, her şeyden önce; dizgisi yapılmış metni, çevirisi, geniş bir terimler yorumu, özel ifadeleri, hukukî muammaları, Osmanlı kanunlarının; Ebusuud, Kemal Paşazade ve Hezarfen'in fetva koleksiyonlarındaki yorumlanışına dair materyallerin dahil edilmiş hâliyle "Sultan II. Osman'ın Yahudi Kira'nın ailesine vermiş olduğu takdirname"dir. V.A. Gordlevskiy'in ifadesine göre, bu çalışmanın önemi sadece onda V.D. Smirnov tarafından "Türkiye'deki Yahudilerin hukuksal durumlarının tasvir edilmesi" değil, aynı zamanda "Kira'nın kişilik özelliklerini tespit etmek ve sayesinde torunlarının devlet yararına her türlü vergi ve yükümlülükten kurtulduğu hizmetlerini meydana çıkarmak" amacıyla çok titiz bir araştırma yapmış olmasındadır. Bu şekilde bir sultan takdimnamesinin ve bu tipte iki tane daha takdirname belgesinin tıpkıbasımının yayımlanması ve meydana çıkarılması gerçeği bize: (Osmanlı'da) hakkedenlere sanıldığından çok daha büyük bir değer verildiğini gösteriyor. Bu, Türk tarihine vâkıf olmak için gerekli materyallerden nasıl faydalanılacağını henüz kimsenin bilmediği ve hakikî anlamda bilimsel yayınların olmadığı bir dönemde, onun bu materyalleri geçmişte emsali olmayan bir biçimde özümlemesinin sonucudur. V.D. Smirnov'un arşivindeki materyallerden, onun Türk belgelerini deşifre etme tekniklerini öğrenmek için ne kadar çok çalıştığı anlaşılır. Buna; Türk hüsnühât alıştırma içerikli, Türk sultanının adını taşıyan bütün belgelerin gerçekliğini tasdik eden tuğra örnekleri, belgelerden yapılmış çeşitli alıntılar ve sultan takdimnamelerinin kopyaları delildir. Şuna esef etmek gerekir ki, V.D. Smirnov'un çalışmalarının bu yönü tam anlamıyla ifadesini bulamadı ve öğrencileri tarafından sürdürülemedi.

Türk el yazmaları V.D. Smirnov'un sürekli dikkatini sarfettiği bir konuydu. O, Petersburg Halk Kütüphanesinde görev yaparken; sadece Türk el yazmalarının değil, Arap ve Fars el yazmalarının tasviri üzerinde de çalıştı. Bunun dışında Petersburg'daki MID Doğu Dilleri Enstitüsü koleksiyonunda Türk el yazmaları kataloğu oluşturdu. Daha sonra bu koleksiyon Asya Müzesinin vakfına (Şimdiki SSCB Bilimler Akademisinin Şarkiyat Enstitüsünün Leningrad Bölümüne) girdi.

V.D. Smirnov tarafından Britanya Müzesinde ortaya çıkarılan ve yine onun tarafından 1914 yılında yayımlanan 14. yüzyıla ait en eski tarihli Türk el yazması; Türk dilinin tarihinin öğrenilmesinde büyük bir önem arzeden metni ve içerdiği Türk dilinin özellikleri üzerine etüde ilgi çekici bir konuydu.

V.D. Smirnov bir tarihçi olarak, Türkçe ve Türk tarihi kaynakları hakkındaki bilgisiyle Rusya tarihinin öğrenilmesinde yararlı olabilmek için de az çalışma yapmamıştır. Bu amaca onun Kırım Hanlığı tarihi üzerine yaptığı temel çalışmalar, Rusya ve Kırım hakkında bilgi içeren Tatar hanları yazılı yarlıkları¹ ve öbür materyaller hizmet etmiştir.

V.D. Smirnov Kırım Hanlığı tarihi üzerine yaptığı çalışmada "tarihî gelişim manzarasını bütünüyle gözler önüne sermeyi" amaçlamadı, onun amacı sadece; Türklerin edebî ve resmî kaynaklarında yer alan malûmatlardan haber vermektir." Bu çalışma materyal seçiminde yapılan bazı sistemsizlikler sebebiyle N.İ. Veselovskiy tarafından sert bir şekilde eleştirilmekle birlikte, V.D. Smirnov'un yaptığı bu, böylesine karmaşık ve yoğun emek isteyen çalışmayı yapmayı kabul edecek başka bir araştırmacı bulunabileceği şüphelidir. Bu sebeple, V.D. Smirnov'un Kırım Hanlığı hakkındaki bu iki ciltlik eseri kendi alanında, bilimsel değerini bugün de koruyan, Kırım tarihi üzerine Türk materyallerinin eşsiz bir koleksiyonuna dönüştü.

Bir Türkiye tarihçisi olarak V.D. Smirnov'un yaratıcılığına günümüzdeki bakış, kuşkusuz, etraflı bir bakış değildir, zira onun her monografisi, yayını, makalesi

¹ (13-15. yüzyıl Rusya'sında) Altın Orda hanlarının yazılı kararname ya da takdimnamesi.

değınilen konuların çok çeşitliliğıyle öbür makalelerden ayrılmaktadır. Örneğın, V.D. Smirnov'un sadece bir Tarihçi-Türkolog rolünü oynamadığını, aynı zamanda genç Türkiye tarihçileri kuşaklarının yetiştirilmesi için temel oluşturmaya gayret ettiğı de söylenebilir. Onun, eğitimci bakış açısından hareketle, mükemmel bir şekilde seçilmiş tarihî ve edebî metinlerden oluşan ve iki kez yayımlanan seçme eserleri tam da bu amaca hizmet etmektedir. Hepimizin bildiğı gibi, bu seçme eserler üniversite öğrencileri için günümüzde de ders aracı görevini görmektedir. Maalesef, V.D. Smirnov'un ardında onun: Orta Çağ Türkiye tarihi alanındaki çalışmalarını devam ettirecek ve Türk tarihi metinlerini yayımlayacak öğrencisi kalmamıştır. Fakat, Smirnov'un çalışmaları günümüzde hâlâ ebedî bir bilimsel değer taşımaktadır.

Elimizdeki özetin sonuç kısmında V.D. Smirnov'un; Türkiye'ye ve Türklere karşı bazı şıvönist, ırkçı yargı ve ifadelerde bulunduğunu belirtmemek mümkün değildir. Bu yargı ve ifadelerin özelliğı; içlerinde çeşitli çelişkiler barındırmaları, bir Türkiye ve Türk edebiyatı tarihçisi olarak onun eser verdiğı alanın ruhuna uymamalarıydı. V.D. Smirnov Türkoloji araştırmalarında zamanının ilerisinde gitmekle birlikte, içinde faaliyetlerini yürüttüğü sosyal ve resmî ortamın haletiruhiyesinin etkisinden tümüyle kurtulamadı.

V.D. Smirnov'un yaptıklarını tarihî açıdan değerlendirirken, biz, onun mirasından, onun için belirleyici olan, yerli (Rus) ve dünya Türkolojisinin gelişmesinde önemli bir yer tutan, günümüzde de bilime hizmet etmeye devam eden unsurları alıyoruz.

Çeviren: Doğan GÜRPINAR